

Türkiye’de Çocuk İşçiliği Mevcut Durum ve Öneriler

Meryem Çapun

Türkiye’de Çocuk İşçiliği: Mevcut Durum ve Öneriler

Ö Z E T

Bugün dünya genelinde milyonlarca çocuk çeşitli nedenlerle çalışma hayatı içerisinde yer almaktadır. Yetişkinlere göre birçok yönden çok daha kırılgan ve korunmaya muhtaç olan çocuklar çalışma hayatı içinde çoğunlukla uzun çalışma süreleri, kötü çalışma şartları, bedenen zorlayıcı işler, eğitime tamamen veya kısmen devam edememe ve sosyo-psikolojik açıdan uygun olmayan çalışma ortamları gibi birçok nedenle zihinsel ve fiziksel açıdan zarar görmekte, gelişimini sağlıklı bir şekilde tamamlayamamakta ve mevcut potansiyelleri ortaya çıkarılamamaktadır. Bu olumsuz şartlar çocuğun esenlik halinde yaşama ve büyüme hakkını ihlal ettiği gibi, içinde bulunduğu dezavantajlı hal yetişkinlik çağında da nitelikli bir hayata sahip olmasına engel teşkil edecektir. Çocuk işçilerin sosyo-ekonomik olarak toplumun en alt tabakasında yer alan yoksul ailelere mensup olduğu dikkate alındığında, çocuk işçiliği sorununun toplumda var olan eşitsizliklerin devrederek devam ettiği döngüyü besleyen en önemli etkenlerden biri olduğu görülecektir. Çocuk işçiliği sorununun çözümüne dair ulusal ve uluslararası düzeyde birtakım çalışmalar yapılmakla birlikte sorunun kaynağında yer alan daha büyük yapısal nedenler ve sorunun çok yönlü karakteristiği dikkate alınmadığından bu çalışmalar çözüm noktasında yetersiz kalmaktadır. Bu çalışmada mevcut literatürden yararlanarak çocuk işçiliğinin nedenleri irdelenecek, mevcut durum verileri ışığında tartışılacak, sorununun çözülmesine dair atılan adımlar ve problem alanlarının değerlendirilmesine yer verilecek ve ayrıca sorunun çözümüne dair önerilerde bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk işçiliği, çocuk yoksulluğu, çocuk işgücü, tehlikeli işler, eşitsizlikler.

Atıf: Çapın, M. (2022). *Türkiye’de çocuk işçiliği mevcut durum ve önerileri*, (Politika Notu: 2022/46). İstanbul: İLKE İlim Kültür Eğitim Vakfı. DOI: <http://dx.doi.org/10.26414/pn045>

Y A Z A R H A K K I N D A

Meryem Çapın, 2013 yılında Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. Yüksek lisans eğitimini İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Din Sosyolojisi Ana Bilim Dalında “Yeni Bir Dini Hareket Olarak Adnan Oktar Grubu: Dini Gruplar Sosyolojisi Açısından Bir Değerlendirme” başlıklı tezi ile tamamladı. Hâlihazırda İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyoloji Ana Bilim Dalında doktora eğitimine devam etmektedir. 2013 yılından bu yana Milli Eğitim Bakanlığı’nda öğretmen olarak görev yapmaktadır.

İLKE Vakfı, toplumsal meselelerle ilgili bilgi, politika ve strateji üreten, karar alıcılara yol gösterecek araştırmalar yapan ve gelecek için gerekli birikimin oluşmasına katkı sağlayan bir sivil toplum kuruluşudur.

Bu Politika Notu Toplumsal Düşünce ve Araştırmalar Merkezi (TODAM) tarafından hazırlanmıştır. TODAM; adil, hakkaniyetli ve müreffeh bir toplum hedefini hayata geçirmek üzere düşünce ve strateji üretmektedir.

Adres: Aziz Mahmut Hüdayi Mah. Türbe Kapısı Sk. No: 13 Üsküdar/ İstanbul **Telefon:** +90 216 532 63 70 **E-posta:** todam@ilke.org.tr **Web:** ilke.org.tr

© Tüm hakları saklıdır. İLKE İlim Kültür Eğitim Vakfı’nın yazılı izni olmadan bu eserin hiçbir kısmı elektronik ya da mekanik yollarla çoğaltılamaz. Yazıda belirtilen görüşler yazara aittir ve İLKE İlim Kültür Eğitim Vakfı’nı bağlayıcılığı yoktur.

Giriş

Dünyanın hemen her yerinde çocuklar göç, ekonomik sistem, yoksulluk, ucuz işgücü, kültürel ve geleneksel yapı gibi nedenlerle zor şartlarda çalışmak zorunda bırakılmaktadır. Bir yetişkine göre bedensel, ruhsal ve psikolojik olarak çok daha kırılgan ve korunmaya muhtaç olan çocuğun hangi nedenle olursa olsun çalışmak zorunda olması veya bırakılması bir hak ihlalidir. Bu hak ihlali en temelde her çocuğun esenlik halinde olmak, sağlıklı şartlarda büyümek ve çocukluğunu yaşamak hakkının ihlal edilmesidir. Bunun yanı sıra çalışma hayatında yer alan çocuğun eğitime devam edememesi, sağlıklı ve yeterli beslenememesi gibi fiziki, sosyal ve psikolojik birçok problem yetişkinlik çağında da onu izler. Bu durum çocuğun bütün bir hayatını etkileyen bir dezavantajlılık halini ortaya çıkarır.

Çocuk işçilerin çoğunlukla sosyo-ekonomik bakımdan toplumun en alt tabakasında yer alan dezavantajlı ailelere ve sosyal gruplara mensup olduğunu dikkate aldığımızda, çocuk işçiliğinin eşitsiz yapıların geleceğe taşınmasındaki fonksiyonu daha iyi görülecektir. Dünyada ve Türkiye’de buna dair verilere baktığımızda çalışan çocuk rakamlarının çok yüksek düzeylerde olduğunu görürüz. Çocuk işçiliği sorunu birtakım projelerle önlenmeye çalışılsa da sorunun daha büyük yapısal nedenleri görmezden gelindiğinden çözümler çoğunlukla lokal düzeyde kalmaktadır.

Çocuk İşçiliği

Sanayileşmeyle birlikte çocuk emeği de sistematik olarak kullanılmaya başlamıştır. Makineleşmenin yaygınlaşması ile üretimde

güçlü, vasıflı ve uzmanlaşmış işgücüne ihtiyacın ortadan kalkmasıyla yetişkin erkek işçiler yerine kadın ve çocuk işgücü ikame edilmiş ve böylece hem ucuz işgücü ile üretim maliyeti düşürülmüş hem de işçi denetimini sağlamak kolaylaşmıştır. Kapitalist sistemin rekabetçi doğası işverenleri üretim maliyetlerini azaltmak adına işçinin ücretini düşürmeye yöneltince işçiler arasında da iş bulma rekabeti ortaya çıkmış; işsizlik, açlık durumlarına karşı çok düşük ücretlerle, kötü şartlarda çalışmaya mahkûm etmiştir (Şahin, 2012, s. 107). Çocuk ve kadın emeği de bu süreçte işveren tarafından özellikle tercih edilen bir üretim faktörü halini almıştır.

Çocuk işçiliği kavramı ile kastedilen, ILO’nun tanımladığı şekliyle, çocukların potansiyellerini ve saygınlıklarını azaltan, zihinsel ve fiziksel gelişimleri için zararlı olan ve onları yaşamaktan alıkoyan işlerdir (ILO, 2020). Çalışma hayatı içindeki çocuk eğitim ve sağlık gibi birçok açıdan mağduriyet yaşamakta, içinde bulunduğu dezavantajlı hal nedeniyle akranlarıyla aynı şartlarda hayata hazırlanamamakta ve çoğu kez yetişkinlik döneminde de bu hal kendisini takip etmektedir. Neticede çalıştığı için eğitime devam edememiş ya da kısmen devam edebilmiş çocuğun, geleceğinde vasıfsız işgücü kategorisinde yer alması kuvvetle muhtemeldir.

Çocuk işçiliğinin sınırlarını ortaya koymak adına işin niteliği yanında bakılması gereken diğer bir unsur “çocuk” tanımlamasıdır. 18 yaş altının çocuk kabul edilmesinde yaygın bir mutabakat olmasına rağmen, çocuk işçiliğinde İstihdama Kabulde Asgari Yaşa İlişkin 138 Sayılı ILO Sözleşmesine göre belirlenen asgari yaş sınırı, zorunlu öğrenim yaşının bittiği yaşın altında ve her halükarda 15 ya-

şın altında olmayacak şekilde belirlenmiştir. Fakat bu sınır da ülkeden ülkeye değişmektedir; sanayileşmiş ülkelerde çocukluk, çocuğun lehine olacak şekilde daha uzun bir süre olarak belirlenmekte iken, diğer yerlerde çocukluk süreci daha kısa olmakta, çalışma hayatına girmelerinde acele edilmektedir (Çöpoğlu, 2018, s. 363-365). Dünyada ve Türkiye’de gerçek çocuk istihdamı, kayıt dışı çalışan ve çıraklık gibi adlandırmalar altında emek sömürsüne maruz kalan çocuklarla birlikte resmi olarak paylaşılan sayının çok üzerindedir.

Çocuk İşçiliğinin Nedenleri

Çocuk işçiliği birbiriyle ilişki halinde birçok faktörün bir araya gelmesi ile ortaya çıkar. Kapitalist üretim biçimi, toplumsal gruplar arasında yarattığı eşitsizliklerle çocuk işçiliğinin en önemli nedenidir. Bunların en başında adaletsiz gelir dağılımı neticesinde ortaya çıkan yoksulluk gelmektedir (Elma, 2021, s. 32). Yoksulluğun ardından göç, aile işini devam ettirme, çatışma ve doğal afetler yoluyla ailenin geçim kaynaklarını kaybetmesi, ücretsiz ve kaliteli eğitime erişememe, yetişkin aile bireylerinin işsizliği, geleneksel bakış açısı ve sosyal dışlanma, denetim eksikliği ve kayıt dışılık gibi durumların bunu izlediğini görmekteyiz (ILO, 2021).

Çocuk işgücüne katılımdaki en baş etken çocuğun yeterli ekonomik kaynaklara sahip olamayan yoksul bir aileye mensup olmasıdır. Çocuk işgücü anketlerindeki verilerde çocukların çalışma nedenlerine baktığımızda büyük bir kısmının ailenin ekonomik faaliyetlerine yardım etmek üzere çalıştıkları görülür (TÜİK, 2019). Yoksul ailelerin harcamalarının büyük oranda temel gıda maddeleri olduğu dikkate alındığında aile bireyleri için çocu-

ğun çalışması, yaşamın sürdürülebilmesi için belirleyicidir (Tunçcan Ongan, 1999, s. 243). Esasen yoksul ailelerin birçoğu için çocuğun çalıştırılması tercih değil zorunluluktur. Ayrıca gelir düzeyi düşük ülkelerde çocuk işçi sayısının arttığını (%24,8); gelir düzeyinin yüksek olduğu ülkelerde ise çocuk işçi sayısının düşmekte olduğunu görürüz (%2,9) (ILO, 2021).

Çocuklar yoksulluğun neticesi olarak küçük yaşlarda güçlerinin üzerinde işlerde çalışmak zorunda kalırken en temel insan haklarından biri olan eğitim haklarından da mahrum kalırlar. Çalıştığı için eğitime devam edemeyen fakat herhangi bir alanda da uzmanlaşamayan çocuk, yetişkinlik döneminde niteliksiz işgücü olarak ailesinden devraldığı yoksulluğu devam ettirecektir. Hem çalışıp hem okuyan çocuklarda da çoğu kez eğitim sürecinin gerekliliklerine yeterince vakit ayıramama veya kimi zaman sosyal dışlanma yaşama gibi nedenlerle bir müddet sonra eğitim süreçlerinin dışına doğru kayıp tamamen iş yaşamına dahil oldukları görülür. ILO 2021 verilerine göre çalışan çocukların %35’i eğitim süreçlerinin tamamen dışında kalmaktadır. Tehlikeli işlerde çalışan çocuklarda ise bu oranın %43,6 olduğu görülür. Çocuk işçiliği ile yoksulluk ilişkisine baktığımızda görürüz ki aslında yoksulluğa neden olan tüm yapısal koşullar ve yoksulluğu yeniden üreten tüm mekanizmalar, aynı zamanda çocuk işçiliğinin de nedenleri arasında yer almaktadır (Tunçcan Ongan, 1999, s. 8).

Çocukların emek piyasasında yer almasındaki nedenlerden diğeri göç olgusudur. *Kırsal* kesimlerden kentlere yapılan göçlerde gelen nüfus için yeterli istihdamın bulunmaması durumunda işsizlikle karşı karşıya kalınmaktadır. Göç edilen yerde düzenli bir iş bulu-

namaması ve düzenli bir gelire sahip olunamaması gibi nedenler, aileleri ellerinde var olan tüm kaynakları kullanmaya itmektedir (Şahin, 2012, s. 105). Hanedeki çocuklar da ailenin geçimine destek olmak üzere çalışmak durumunda kalırlar. Çocuklar işverenler tarafından ucuz işgücü olarak görüldüklerinden ailedeki yetişkinlere göre kolay iş bulabilirler. Aileler çoğunlukla alışageldikleri gibi çocuğun kırsaldayken tarlada veya bahçede ailenin işinde çalışmasıyla, kente gelindiğinde herhangi bir işyerinde çalışmasını aynı görmektedirler. Fakat çoğunlukla kayıt dışı sektörde merdiven altı işlerde uzun saatler, kötü şartlarda ve düşük ücretlerle çalıştırılarak çocuklar, fiziksel ve ruhsal gibi birçok yönden sömürüye maruz kalırlar.

Çocuk işçiliğinin önemli bir nedeni de işverenlerin ulusal ve uluslararası rekabet ortamında daha fazla kar edebilmek adına işyerlerinde çocukları çalıştırma yoluna gitmeleridir. İşverenler düşük nitelikli, düşük ücretli, geçici, geçimini sağlayabilmek adına yasadışı veya tehlikeli iş ayrımı gözetmeyen iş ve gelir isteğinde bulunan çocukları, niteliksiz işlerin niteliksiz ve ucuz işgücü olmaları, kolayca işe alınıp işten atılmaları, saatlik, günlük, haftalık, aylık, mevsimlik işlerde boğaz tokluğuna ve ücretsiz fazla çalışmayı kabullenmeleri, kimi zaman bunu meslek öğrenme olarak görmeleri ve nihayetinde uysal, korumasız, güvencesiz, iş konusunda başkaldıramama, yalıtılmış ve örgütsüz olmaları nedeniyle tercih etmektedirler (Şahin, 2012, s. 106).

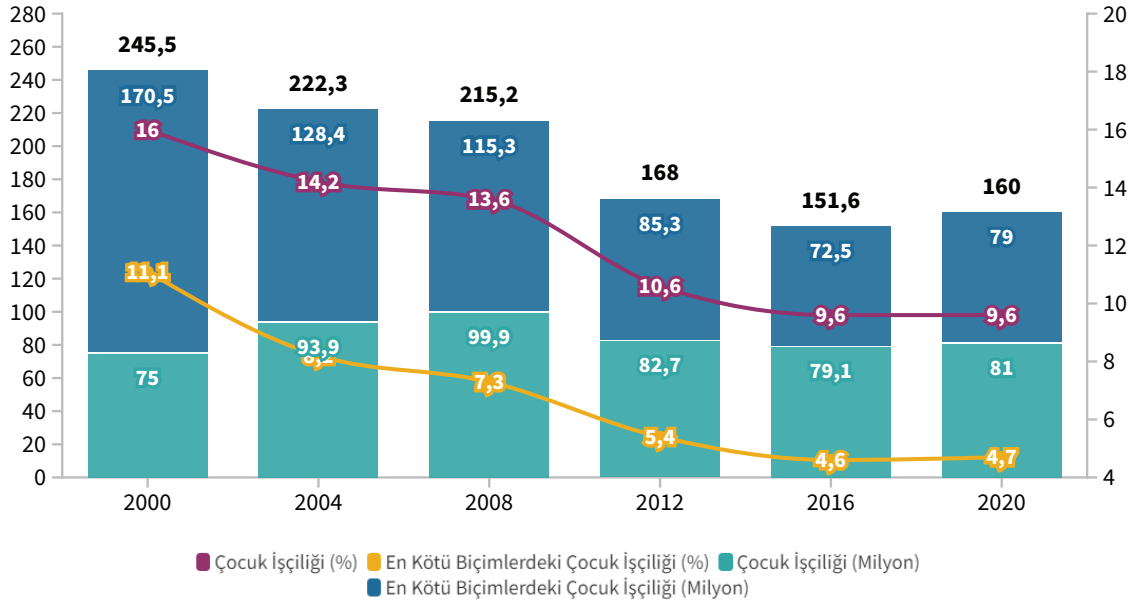
Bununla birlikte küreselleşen iktisadi yapı da çocuk işçi sayısının yükselmesinde etkili olmuştur. Dünya ölçeğinde iş yapan uluslararası şirketlerin çoğu düşük maliyet adına fabrikalarını, işçiyi koruma kanunu olmayan

veya iş yasalarını uygulamayan yoksul ülkelere kurmaktadır ve buralarda çoğunlukla yetişkinlerden ziyade ucuz işgücü olarak çocukların tercih edilmekte olduğu bilinen bir gerçektir (Gün, 2010, s. 72). Uzakdoğu ülkeleri de üretim süreçlerinde yaygın olarak çocukları kullandıkları için batı ülkeleriyle kolaylıkla rekabet edebilmektedirler (Şahin, 2012, s. 106).

Çocuk işçiliğinin nedenlerinin her birinin birbiriyle ilişkili olduğunu görmekteyiz. Ulusal ve uluslararası düzlemde çocuk işçiliğini önlemeye yönelik birçok düzenleme yapılmakla birlikte sorunun çözümü noktasında yapısal problemler ortadan kalkmadıkça yapılan müdahaleler lokal düzeyde ve geçici çözümler olmaktan ileri gidemeyecektir. Artan eşitsizliklere paralel olarak sorun daha da derinleşmeye devam edecektir.

Çocuk İşçiliğinin Mevcut Durumu

ILO ve UNICEF'in 2021 yılında yayınladığı rapora göre dünyada 97 milyonu erkek ve 62,9 milyonu kız çocuk olmak üzere 160 milyon çocuk işçi bulunmaktadır. Raporda, 2000 yılından beri azalma gösteren çocuk işçiliğinin son dört yılda 8,4 milyon artarak toplamda 160 milyona ulaştığı görülmektedir. Tehlikeli işlerde çalışanlarda da aynı şekilde düşme eğiliminin olumsuz şekilde durağan bir sürece girdiği görülür (ILO, 2021). Raporda COVID-19 salgını öncesinde başlamış olan bu durağanlıkla birlikte salgının etkileri ile 2022 yılının sonuna kadar dünya genelinde 9 milyon çocuğun daha çocuk işçiliğine sürükleneceği uyarısında bulunmaktadır. Bu sayılara tamamen evde çalıştırılan çocuklar, asgari yaş sınırı altındaki çocuklar ve yaygın enformel sektörde yer alan çocukların dahil

Şekil 1. Dünya’da Çocuk İşçiliğinin Sayısal ve Yüzdesel Durumu (5-17 Yaş, 2000 - 2020)

Kaynak: ILO, 2021

olmadığını dikkate aldığımızda sorununun görüldüğünden daha ileri düzeylerde olduğu görülür (Tunçcan Ongan, 2017, s. 6). Ortadoğu’daki savaşın yıkıcı etkileri nedeniyle ortaya çıkan mülteci sorunu da çocuk işçiliğinin gerçek boyutlarını tespit etmeyi zorlaştırmaktadır.

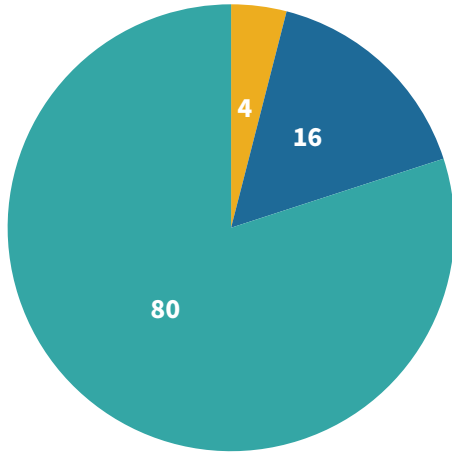
Dünya’da olduğu gibi çocuk işçiliği Türkiye’de de ciddi bir problemdir. Göç, ekonomik problemler, yoksulluk, eğitimsizlik, mevzuattaki eksiklikler, denetimsizlik ve işverenlerin çocuk işçi talepleri gibi nedenlerle Türkiye’de çocuk işçi sayısı oldukça yüksektir. TÜİK’in 2019 sonunda gerçekleştirdiği Çocuk İşgücü Araştırmasına göre; Türkiye genelinde 5-17 yaş arası nüfus 16 milyon 457 bin kişidir. Bu yaş grubundaki çocukların kurumsal olmayan nüfusun %20,3’ünü oluşturmaktadır. Bu yaş aralığında ekonomik bir faaliyette çalışan çocuk sayısı ise 720 bin olarak gözlenmiştir. Yine mesleki

eğitim alan stajyerler (1 milyon 160 bin kadar) ve çıraklık eğitimi alan (400 bin kadar) çocuklar, çocuk işçi olarak sayılmayıp anket verilerine dahil edilmemektedirler. Ayrıca kayıt dışı çalışan çocuklar da anket sayılarına dahil değildir (Yıldırım, 2020). Aşağıdaki tablo ve grafiklerde cinsiyet ve yaş grubuna, çalıştıkları iş koluna ve çalışma nedenlerine göre çocuk işçi sayıları görülmektedir.

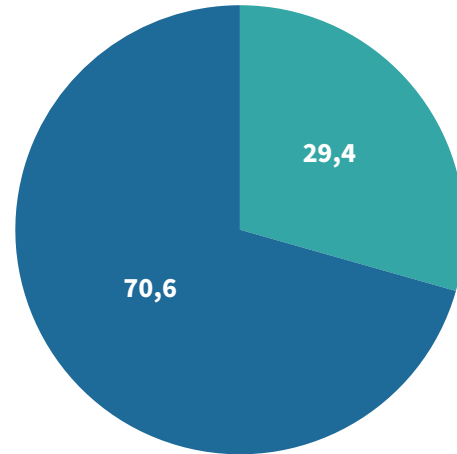
Aynı araştırmada çocukların çalışma nedenlerine bakıldığında %35,9 oranında hannenin ekonomik faaliyetine destek olmak üzere çalışmakta olduğu, %34,4’ünün iş öğrenmek, meslek sahibi olmak üzere çalıştıkları, %23,2’sinin hane halkı gelirine katkıda bulunmak üzere ve %6,4’ünün ise kendi ihtiyaçları için çalıştıkları görülmektedir. Aşağıdaki tabloda ise çalışan çocukların yaş gruplarına göre hangi sektörde yer aldıkları görülmektedir. 5-17 yaş arası çalışan çocukların toplamda % 45,5 oranında hizmet

Tablo 1. Ekonomik Faaliyet Kolu, Cinsiyet ve Çalışma Nedenine Göre Ekonomik Faaliyetlerde Çalışan Çocuklar, IV. Çeyrek: Ekim-Aralık, 2019 (Bin Kişi)

Ekonomik Faaliyet Kolu	Çalışma Nedeni					Toplam
	Hanehalkı Gelirine Katkıda Bulunmak	Hanehalkının Ekonomik Faaliyetine Yardımcı Olmak	İş Öğrenmek, Meslek Sahibi Olmak	Kendi İhtiyaçlarını Karşılamak	Diğer	
Toplam	167	259	247	46	1	720
Tarım	24	194	-	3	-	221
Sanayi	67	18	71	14	-	171
Hizmet	76	47	176	29	1	328
Erkek	128	184	158	38	1	508
Tarım	14	128	0	1	-	143
Sanayi	58	18	58	8	-	141
Hizmet	57	38	99	28	1	223
Kadın	39	75	90	9	-	212
Tarım	11	66	-	2	-	78
Sanayi	9	0	13	6	-	29
Hizmet	19	9	76	1	-	105

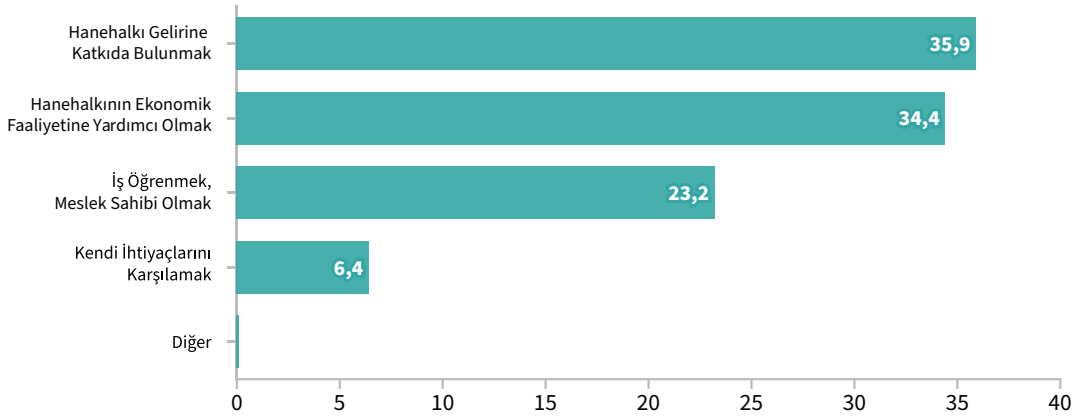
Kaynak: TÜİK, Çocuk İşgücü İstatistikleri, IV. Çeyrek: Ekim-Aralık, 2019

5-11 Yaş 12-14 Yaş 15-17 Yaş

Şekil 2. Yaş Grubuna Göre Kurumsal Olmayan Nüfus ve Ekonomik Faaliyetlerde Çalışan Çocuklar (% 2020)**Kaynak:** TÜİK, 2020.

Kadın Erkek

Şekil 3. Cinsiyete Göre Kurumsal Olmayan Nüfus ve Ekonomik Faaliyetlerde Çalışan Çocuklar (% 2020)**Kaynak:** TÜİK, 2020.

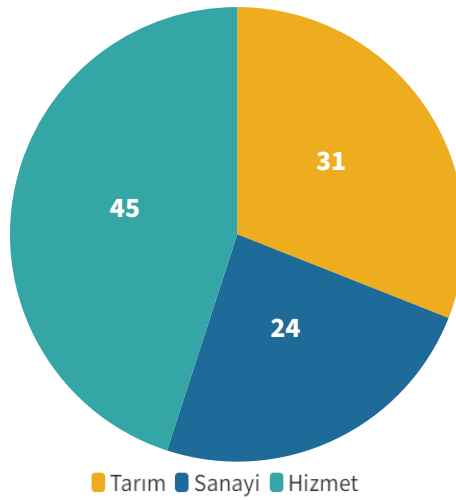
Şekil 4. Ekonomik Faaliyetlerde Çalışan Çocukların Çalışma Nedeni (% 5-17 Yaş)

Kaynak: TÜİK, 2020

Tablo 2. Yaş Grubu, Cinsiyet ve Ekonomik Faaliyet Koluna Göre Çalışan Çocuklar, IV. Çeyrek: Ekim-Aralık, 2019 (Bin kişi)

Yaş grubu ve cinsiyet	Erkek			Kadın		
	Tarım	Sanayi	Hizmet	Tarım	Sanayi	Hizmet
Toplam	221	171	328	30,8	23,7	45,5
5-14	94	17	35	64,1	11,7	24,2
15-17	128	153	292	22,3	26,8	51,0
Erkek	143	141	223	28,2	27,8	43,9
5-14	58	15	28	57,2	15,1	27,7
15-17	85	126	195	21,0	31,0	48,0
Kadın	78	29	105	36,8	13,7	49,4
5-14	36	2	7	79,6	4,0	16,4
15-17	42	27	97	25,4	16,4	58,3

Kaynak: TÜİK, Çocuk İşgücü İstatistikleri

Şekil 5. Ekonomik Faaliyet Koluna Göre Çalışan Çocuklar (% 5-17 Yaş)

Kaynak: TÜİK, 2020

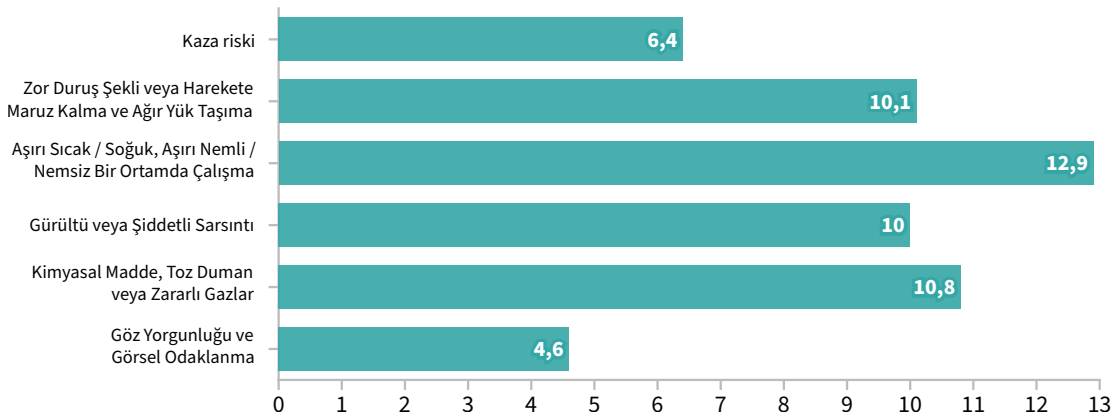
sektöründe yer aldıkları, ardından %30,8 ile sanayi sektörü ve %23,7 oranında ise tarımda çalıştıkları görülmektedir. Tabloda daha detaylı olarak 5-14 yaş ve 15-17 yaş gruplarının sektörlere dağılımını detaylı olarak görmektediriz.

En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliği

Çocuk emeğinin kullanıldığı alanlarda çocuğun çok kötü şartlar altında tehlike arz eden ve ölüme yol açacak ağır çalışma şartları içeren çalışma alanları vardır. Bu tür çalışma biçimleri “en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliği” olarak ifade edilmekte ve bunları ortadan kaldırma yönünde uygulamalar öncelenmektedir. Çocukların pornografik yayın üretim ve gösterimi ile uyuşturucu madde üretim ve ticaretinde kullanımı bu işlerin başında gelmektedir. Bu uygulamalar, çocuk ticareti, çocukların zorla çalıştırılmaları ile sağlık, güvenlik ve ahlaki açıdan çocukların gelişimine zarar veren işlerin yasaklanmasını içermektedir (ILO, 2001).

US Department of Labor (UsDOL)’un 2016 yılında yayımladığı “Çocuk İşçiliğinin En Kötü Biçimleri” raporuna göre; Türkiye’de sanayi sektöründe çalışan çocuklar çoğunlukla ayakkabı, deri, tekstil ve tuğla üretimi, mobilya ve oto tamiri gibi işlerde; hizmet sektöründe ise araba camı silme, dilenme, mendil satma, pazar arabalarını taşıma ve dükkanlarda getir götür şeklindeki işlerde çalıştırılmaktadırlar (Elma, 2021, s. 28). Sanayinin yanı sıra tarımsal üretimde gezici ve geçici tarım işçiliği, ailelerin ve çocukların her türlü riske maruz kaldıkları bir durumdur. Mevsimlik tarım işçilerinin çocukları ekonomik ve sosyal nedenlerle 4-7 ay arasında değişen sürelerde aileleriyle birlikte gezmekte ve çoğunlukla altyapı, hijyen ve temel sağlık hizmetlerinden yoksun, asgari standartların altındaki ortamlarda barınmaktadırlar (ILO, 2021). Ayrıca eğitim sürecinden ayrı düştükleri gibi kronik rahatsızlıklara varacak olumsuz fiziki şartlara da maruz kalmaktadırlar.

Türkiye’de çocukların çalışma ortamlarında %12,9’unun aşırı sıcak/soğuk ya da aşırı nemli/nemsiz bir ortamda çalıştıkları,

Şekil 6. Çalışma Ortamlarında Fiziksel Sağlığı Olumsuz Etkileyen Faktörler (% 5-17 Yaş)

Kaynak: TÜİK, 2020

%10,8’ini kimyasal madde, toz-duman ve zararlı gazla maruz kaldıkları, %10,1’inin zorlu hareket, ağır yük taşıma gibi durumlara maruz kaldıkları, %10,0’ının gürültü veya şiddetli sarsıntıya maruz kaldıkları, %6,4’lük bir kısmının kaza riski ile karşı karşıya kaldıklarını ve % 4,6’sının göz yorgunluğu ve görsel odaklanma noktasında olumsuz şartlar içinde çalıştıklarını görmekteyiz.

Sonuç ve Değerlendirme

Çocuk işçiliği çok yönlü ve yapısal bir sorundur. Geleneksel biçimde tarımda çalışan çocukların yanı sıra bugün medya, iletişim ve internet alanlarında da çocukların kullanılması söz konusudur. Türkiye’de çocuk işçiliği ile mücadelenin geçici finansman kaynaklarına dayalı projelerle sürdürülmesi, konuyla ilgili farklı projelerin birbiriyle koordineli yürütülmesi, projeler sona erdiğinde sahadaki çalışmaların da sona ermesi, çocuk

işçiliği ile mücadeleye ayrı bir bütçe tahsis edilmemesi, toplanan verilerin düzenli olmaması ve yüksek düzeyde kayıt dışılığın devam etmesi çocuk işçiliğiyle mücadeleyi zayıflatan unsurlardır (Ulutaş, 2019, s. 2581).

Çocuk işçiliğine dair mevcut durumdan tam olarak haberdar olunmaması, sorunun çözümü noktasında ciddi bir eksikliklerdir. Örneğin 2019 yılında çocuk işçiliğine dair verilerin toplandığı Ekim-Kasım-Aralık ayları, çocuk emeğinin en fazla kullanıldığı alan olan tarım sektörünün en sönük olduğu dönemdir. Dolayısıyla bu verilerin mevcut durumu yansıtmaması noktasında eksik kalmasına neden olmaktadır (Fişek Enstitüsü Çalışan Çocuklar Bilim ve Eylem Merkezi Vakfı, 2020).

Yapılması gereken, sorunun gerçek boyutlarıyla yüzleşmek ve ardından çözüme dair kısa, orta ve uzun vadede politikalar belirleyip sistematik bir şekilde bunları uygulamak olacaktır. Ayrıca sorunun çözümünde kamu ve sivil toplumun işbirliği içinde olması yapılan çalışmaların etkisini hızlandıracaktır.

Çocuk işçiliğinin önlenmesine dair neler yapılabileceği noktasında bazı öneriler şöyledir:

- Çocuk işçiliği ile mücadelede öncelikle emek piyasasında yer alan çocukların sayısını ve çalışma şartlarını şeffaf olarak, düzenli, bilimsel ve güvenilir şekilde tutulan ve sunulan veri setleriyle ortaya koyarak sorunun sağlıklı bir tanımlamasını yapmak.
- Emek piyasasında yer alan çocukların ailelerine yönelik özel sosyal, ekonomik destekler oluşturmak ve ailedeki yetişkinlere istihdam imkanları sağlamak. Böylece çocukların yeniden eğitim süreçlerine dahil edilmesi noktasında önemli bir adım atılmış olacaktır.
- Yoksulluğun yeniden üretilmesinin önüne geçmek üzere yoksul ailelerin çocuklarının eğitim süreçlerine sağlıklı bir şekilde dahil olabilmeleri ve bunu devam ettirebilmeleri noktasında maddi desteğin yanı sıra, psiko-sosyal açılardan da özel destekler sunmak. Yoksullukla iç içe olan eğitimsizlik, işsizlik ve daha birçok dezavantajın çocuğun yetiştirme sürecinde oluşturacağı olumsuzlukları en aza indirebilmek ve çocuğu hayata sağlıklı bir şekilde hazırlayabilmek adına sunulan desteklerin düzenli takibi.
- Sokaklarda uyuşturucu ticareti, pornografi vb. kötü işler ile maden ve taş ocakları gibi ağır ve tehlikeli işlerde en kötü şartlarda çalıştırılan çocukların acil olarak tespit edilip çalışmalarına son vermek (gerekirse çocukları korumaya almak) ve çocukları bu şartlarda çalıştıran kişiler/ işverenlere yönelik caydırıcı cezai yaptırımlar uygulamak (Eğitim-Sen, 2021).
- Çocuk işçiliğinin en yoğun görüldüğü alan olan tarım alanında çalıştırılan çocuklara ve ailelere yönelik problemin çözümüne farklı yönlerden katkı sunacak projeler geliştirmek. Örneğin; mevsimlik tarım işçiliğinin yapıldığı alanlara çocukların eğitim süreçleri içinde kalacakları projeler geliştirmek ve bu projeleri arttırıp çeşitlendirmek. Milli Eğitim Bakanlığı’nın çadır okullarla çocukları bulundukları yerlerde eğitime dahil etmeleri, onların eğitimden kopmamaları adına önemli bir uygulamadır.
- Mesleki eğitim ve çıraklık eğitimi gibi alanlarda çocuk emeği sömürsünün engellenmesi adına denetimlerin düzenli yapılması ve yönetmelikte belirtilen şartların ihlali durumunda cezai yaptırımın istisnasız uygulanması.
- Kayıt dışı çocuk çalıştırılmasına engel olmak adına denetim süreçlerinin etkin ve sıkı bir şekilde yapılması ve işverenlere yönelik caydırıcı cezalar uygulanması.
- Çocuk işçiliğinin önlenmesine yönelik kamu kuruluşları ve sivil toplum kuruluşlarının işbirliği içinde hareket etmeleri, sorunun kalıcı ve hızlı bir şekilde çözülmesi noktasında önemli bir adım olacaktır.
- Çocuk işçiliğinin engellenmesi ve olumsuz etkilerinin iyileştirilmesine dair uygulanan projelerde, projelerin yalnızca uygulanması sürecinde değil, tamamlanmasından sonra da proje kapsamında destek olunan çocukların takip edilerek yapılan iyileştirmelerin devamlılığın sağlanması.
- Suriye’deki savaş nedeniyle Türkiye’ye gelen 0-18 yaş arası yaklaşık 2 milyona yakın mülteci çocuğun da işgücü piyasası içinde olduğunu dikkate alarak çocuk işçiliği sorununun çözümünü göç politikaları ile koordineli olarak yürütmek.

Kaynakça

- Çöpöğlü, M. (2018). Türkiye’de çocuk işçiliği. *İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (14), 357-398.
- Eğitim-Sen. (2021). *Çocuk işçiliği insan hakları ihlalidir*. 28.06.2022 tarihinde <https://egitimsen.org.tr/cocuk-isciligi-insan-haklari-ihlalidir/> adresinden erişilmiştir.
- Elma, Y. (2021). *Türkiye’de çocuk işçiliği: İstanbul saya işçileri örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ordu. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>. adresinden erişilmiştir.
- Fişek Enstitüsü Çalışan Çocuklar Vakfı. (2021). *TÜİK Çocuk işgücü anketi 2019 üzerine ilk notlar*. 01.07.2022 tarihinde <https://fisek.org.tr/tuik-calisan-cocuk-iscgucu-anketi-2019-uzerine-ilk-notlar/> adresinden erişilmiştir.
- Gün, S. (2010). *Yoksulluk döngüsü bağlamında sokakta çalışan çocuklar* (Doktora tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> adresinden erişilmiştir.
- ILO. (2001). 182 No’lu En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesi. *International Labour Office*. 01.07.2022 tarihinde https://www.ilo.org/ankara/conventions-ratified-by-turkey/WCMS_377311/lang--tr/index.htm adresinden erişilmiştir.
- ILO. (2020). Child Labour: Global estimates 2020, trends and the road forward. *International Labour Office*. 02.07.2022 tarihinde https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---ipecc/documents/publication/wcms_797515.pdf adresinden erişilmiştir.
- ILO. (2021). ILO’nun Çocuk İşçiliği ile Mücadele Programı (2021-2025). *International Labour Office*. 02.07.2022 tarihinde https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/publication/wcms_774760.pdf adresinden erişilmiştir.
- Şahin, L. (2012). Geçmişten günümüze çocuk işçiliği. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, (11), 103-118.
- Tunçcan Oğan, N. (2016-2017). Kapitalizm ve çocuk emeği. *Türk Tabipler Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, Ekim 2016- Mart 2017, 4-10.
- TÜİK. (2020). Çocuk işgücü araştırması, 2019. Haber Bülteni, sayı 33807. 27.06.2022 tarihinde <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Child-Labour-Force-Survey-2019-33807> adresinden erişilmiştir.
- UsDOL. (2016). Findings on the worst forms of child labor, 2016. 02.07.2022 tarihinde https://www.dol.gov/sites/dolgov/files/ILAB/child_labor_reports/tda2016/Turkey2016Report.pdf adresinden erişilmiştir.
- Ünlütürk Ulutaş, Ç. ve Ulutaş, T. B. (2019). Türkiye’de çocuk işçiliği politikası: Kamu politikası süreç analizi. *Çalışma ve Toplum*, (4), 2565- 2584.
- Yıldırım, B. (2020). 23 Nisan gerçeği: Kayıtlara giremeyen 1 milyon 560 bin çocuk işçi var. *Evrensel.net*. 25.06.2022 tarihinde <https://www.evrensel.net/haber/402897/23-nisan-gercegi-kayitlara-giremeyen-1-milyon-560-bin-cocuk-isci-var> adresinden erişilmiştir.

POLİTİKA NOTLARI

ANALİZ RAPORLARI

POLİTİKA
NOTLARI 45

Göç Yönetiminden Göç Yönetişimine: Türkiye İçin Bir Model Önerisi

Aslı Coşkun

todam

İLKE

POLİTİKA
NOTLARI 41

Kentsel Hava Kalitesini İyileştirme

Mevcut Durum ve Politika Önerileri

Tuncay Doğeroğlu

todam

İLKE

POLİTİKA
NOTLARI 38

Türkiye'nin Verimlilik Düzeyi Nasıl Yükseltilebilir? Vasat İnsan Tuzağından Kurtulmak

Metin Toprak
Mahmut Demirkıran

todam

İLKE

POLİTİKA
NOTLARI 36

Türkiye ve Paris İklim Anlaşması Yükümlülükler ve Uygulama İçin Öneriler

Gülnoz Yücel

todam

İLKE

POLİTİKA
NOTLARI 33

Türkiye'de Ev Sahipliği ve Kiracılığın Değişen Yapısı

Muhammed Ziya Pakız

todam

İLKE

POLİTİKA
NOTLARI 35

TÜRKİYE'DE GÖÇMENLERİN ENTTEGRASYONU: MEVCUT DURUM VE ÖNERİLER

Betül Ok Şehitoğlu

todam

İLKE

POLİTİKA
NOTLARI 28

Nitelikli Göçmen İş Gücünün Çalışma Yaşamına Entegrasyonu

Fatih Yaman

todam

İLKE

POLİTİKA
NOTLARI 27

Türkiye'de Arabuluculuk, Uzlaştırma ve Tahkimin Güncel Durumu

Esmâ Küçükbay

todam

İLKE

POLİTİKA
NOTLARI 25

Genç İşsizliğinin Durumu Ne Eğitimde Ne İstihdamdaki Gençlerin Eğitim ve İstihdam Politikalarına Göre Analizi

Fatma Betül Coşkun
Zafer Çelik

todam

İLKE

POLİTİKA
NOTLARI 23

Türkiye ve Yeşil Ekonomi Mevcut Durum ve Öneriler

Furkan Yıldız

todam

İLKE

ANALİZ
RAPORLARI 08

Köksal Büyük

STK'larda Kurumsal Öz Değerlendirme

Farklı Eğitimler ve Uygulamalar

todam

İLKE

ANALİZ
RAPORLARI 10

Şükrü Çağrı Çelik

Türkiye'de Vergiler ve Gelir Dağılımı

Yeni Vergi Politikalarının Orta ve Uzun Vadede
Gelir Dağılımına Etkisi

todam

İLKE

ilke.org.tr/todam/yayinlar

Bugün dünya genelinde milyonlarca çocuk çeşitli nedenlerle çalışma hayatı içerisinde yer almaktadır. Yetişkinlere göre birçok yönden çok daha kırılgan ve korunmaya muhtaç olan çocuklar çalışma hayatı içinde birçok nedenle zihinsel ve fiziksel açıdan zarar görmekte, gelişimini sağlıklı bir şekilde tamamlayamamakta ve mevcut potansiyeli ortaya çıkarılamamaktadır. Bu olumsuz şartlar çocuğun esenlik halinde yaşama ve büyüme hakkını ihlal ettiği gibi, içinde bulunduğu dezavantajlı hal yetişkinlik çağında da nitelikli bir hayata sahip olmasına engel teşkil etmektedir. Çocuk işçilerin sosyo-ekonomik olarak toplumun en alt tabakasında yer alan yoksul ailelere mensup olduğu dikkate alındığında çocuk işçiliği sorununun toplumda var olan eşitsizliklerin devrederek devam ettiği döngüyü besleyen en önemli etkenlerden biri olduğu görülecektir. Çocuk işçiliği sorununun çözümüne dair ulusal ve uluslararası düzeyde birtakım çalışmalar yapılmakla birlikte sorunun kaynağında yer alan daha büyük yapısal nedenler ve sorunun çok yönlü karakteristiği dikkate alınmadığından bu çalışmalar çözüm noktasında yetersiz kalmaktadır. Bu çalışmada mevcut literatürden yararlanarak çocuk işçiliğinin nedenleri irdelenmekte, mevcut durum veriler ışığında tartışılmakta ve sorunun çözümüne dair öneriler sunulmaktadır.